

SAĞLIK SOSYOLOJİSİ

Ders 3.

Sağlık Sosyolojisi – Medikal Sosyoloji

Yrd. Doç. Dr. Serap TORUN

Sağlık Sosyolojisi

- Sağlık ve hastalık kavramlarını toplumsal ve kültürel yapı içine yerleştirerek inceleyen, toplum-sağlık alanında nedensellik ilişkileri kuran, bu ilişkileri araştırarak genellemelere ulaşmaya çalışan teorik ve uygulamalı bir sosyoloji dalıdır.

SAĞLIK SOSYOLOJİSİ

- Sosyoloji insan davranışlarının ardında yatan anlamları ve nedenleri incelemektedir. sağlık-hastalık olgularını etkileyen faktörlerin araştırılması sosyolojik bir bakışı gerekli kılmaktadır

Sağlık Sosyolojisinin Doğuşu ve Gelişimi

- Sağlık Sosyolojisi yeni bir disiplin olmasına karşın tıp tarihinde sağlık ve hastalık üzerinde kültür ve sosyal davranışın etkileri bilinmekteydi. Avrupa'da, özellikle Fransa, Almanya ve İngiltere'de sağlık ve hastalığın sosyal görünüşleri 18.yy.'dan beri sosyal tıp, halk sağlığı ve antropoloji gibi disiplinler içerisinde çalışılmaktaydı.

- Sosyolojik bakışla, kişinin içinde bulunduğu sosyal, kültürel ve ekonomik yapı ile birlikte sağlık ve hastalık olgularına yüklenen anlamların, hastalığa gösterilen tepkilerin, rahatsızlığı algılama ve yardım arama davranışının anlaşılması; sağlık sisteminin hastalar, sağlık çalışanları, sağlık politikaları, sağlık finansmanı ve diğer alanlarıyla analiz edilebilmesi ile ilgilenen sosyoloji dalı Sağlık Sosyolojisidir.

- Özellikle tıp kökenli alanlar sosyoloji kurumlarını izleyerek hastalık /sağlık olgularını incelemektedir. Bunun yanında sosyal psikologlar , antropologlar , ekonomistlerde bu konuya ilgi duymuşlardır. Bunun için , aynı çalışma alanı, kaynaklandıkları kökenlere göre farklı adlarla anılma durumunda kalmışlardır

- Örneğin ; tıp sosyolojisi sosyolojinin bir alt alanını işaret ederken sağlık sosyolojisiyle aynı konuları paylaşma durumunda kalmıştır. Aynı şekilde daha çok tıp kökenli araştırmacıların ilgi duydukları bir kavramda klinik sosyolojisidir.

- 1897'de Durkheim'in yazdığı intihar konusundaki klasığı, sağlığı etkileyen sosyal faktörler konusunda öncü sayılmaktadır.

- Bu alandaki araştırmacılar kendilerini uygulamalı tıpta ortaya çıkan sorunların toplumsal boyutu ile sınırlamak istemektedirler. Benzer konulara değinmekle beraber tamamen tıbbi kaygılarla yola çıkan tıbbın kendine özgü bir alt dalı kabul edilen alanlarda vardır.

- Medikal Sosyoloji kelimesi ilk kez Charles McIntre tarafından yazılan ve sağlıkta sosyal faktörlerin önemine işaret eden makalesinde kullanılmıştır. Fakat modern Medikal Sosyoloji 1930'larda sosyolojik kavramların tıbbı uygulanmasıyla gelişmiştir.

- Sağlık Sosyolojisinin düşünsel ve felsefi ortamı yıllardan beri vardır; önemli olan, alanın kuramsal ve metodolojik yaklaşımlarının oluşmasıdır.
- Fransız Devrimi(1789-1799) ve Endüstri Devrimi (1760-1830) gibi sosyo-politik ve sosyo-ekonomik olaylar sağlık, hastalık ve sosyal çevre etkileşiminin anlaşılmasında da etkili olmuşlardır.

- Bağımsız bir disiplin olarak Medikal Sosyoloji ABD'de 1940'lı yılların sonunda, Avrupa'da ise 1950'lerin sonunda ortaya çıkmıştır. Başlangıçta bu alandaki gelişme uygulamalı sosyoloji yönünde olmuş, 1951'de Parsons'ın "Sosyal Sistem" eserinin yayınlanmasından sonra teorik bir yaklaşım içerisine girmiştir.

- Türkçe literatürde , toplumsal sorunlarla , sağlık sorunları arasında bir ilişki olduğu daha 1940 lı yıllarda bile birkaç çeviride vurgulanmıştır. Bu yıllarda ilk olarak toplum hekimliği başlığı altında halkın hastalıklara karşı daha etkin korunmasını hedefleyen ilke ve düşünceler geliştirilmeye çalışılmıştır.
- Türkiye’de, Orhan Türkddoğan 1964-1965 yılları arasında bu alanda ilk kapsamlı çalışmayı yapmıştır.

Halk sağlığı:

- Bir bireyin sağlığını sürdürecektir bir yaşam düzeyi sağlayacak biçimde geliştirerek hastalıklardan korumayı yaşamın uzatılmasını , beden ve ruh sağlığı ile çalışma gücünün artırılmasını sağlayan bir bilimdir.

- Türkiye’de akademik çevrelerde en ilgi duyulan çalışma NUSRET FİŞEK tarafından yapılmıştır. Sosyoloji alanında yapılan çalışmalar ise alanı tanıtmak ve olanaklar dahilinde katkı payı hedefleyen türden çalışmalar olmuştur.
- NUSRET FİŞEK sağlık ve hastalık kavramının Dünya Sağlık Örgütüne atıfta bulunarak şöyle tanımlıyor ‘ sağlık sadece hastalık ve sakatlık olmayışı değil , bedence , ruha ve sosyal yönden tam bir iyilik halidir : ‘ Hastalık ise , doku ve hücrelerde yapısal ve fonksiyonel ve normal olmayan değişikliklerin yarattığı haldir.’

- Toplum hekimliği:
- Toplumu oluşturan bireylerin , bedence , ruha ve sosyal yönden iyilik halinde olması için , bireye , topluma , biyolojik ve fiziki çevreye ilişkin önlemlerin planlanması ve uygulanmasını içeren bir alandır.

- Daha sonra bu tanıma hastalığın sadece biyolojik bir süreç olmadığını , toplumsal ve kültürel boyutunun da olduğunu eklemiştir. Gerçekten de toplumsal bilimlerin hastalık/sağlık olgularına duyduğu ilgi bu noktadan başlıyor. Bu alanda en çok sözü edilen kavramlar ise FİŞEK e göre halk sağlığı , toplum hekimliği , koruyucu hekimlik, sosyal hekimlik ve toplum sağlığıdır.

- Ayrıca halk sağlığı ve koruyucu hekimlik arasındaki fark ise halk sağlığı kamunun sağlığının korunmasını hedefler koruyucu hekimlik ise aynı amacı bireysel düzeyde hareketle gerçekleştirmek ister. Toplum sağlığı kavramı da halk sağlığı kavramıyla dönüşümlü olarak kullanılmaktadır.

- FİŞEK söz ettiği tüm adlandırmaların ortak noktası tıp alanında üretilen bilgilerin halkın sağlığını koruma amacı ile nasıl daha etkin olarak kullanabileceği sorusudur. Bir başka anlatımla , hastalıkların iyileştirilmesinde tıp dışı alanların bilgisinin değerlendirilmesi hedeflenmektedir

Medikal Sosyoloji:

- Bireylerin kendilerini ne zaman hasta diye tanımladıklarına, hastalıkların üstesinden nasıl gelebildiklerini , sakat olanların nasıl tedavi göreceklarine ilişkin yol gösteren bir alandır.

- Bu bilgilere tıp bilgileri temelinde gidilebileceği gibi diğer alanlarla da gidilebilir. Bunun için başta sosyoloji olmak üzere diğer bir çok sosyal bilim alanı da sağlık/hastalık kavramları ile ilgilenmektedir. Örneğin; sağlık sosyolojisi disiplini de ,tıp alanında mevcut hedefleri kendisine hedef olarak seçmiş bulunmaktadır.

- Buna ek olarak hastalıklara toplumun nasıl cevap verdiği , tedavi sürecinde meslek örgütlerinin işlevleri, sağlık kurumları ve buna ilişkin toplumsal düzenlemeler gibi konularda medikal sosyolojisini ilgilendirmektedir

- Sosyoloji kuramlarının en çok kullandığı alanların başında medikal sosyoloji adıyla bilinen alan gelmektedir. Medikal sosyolojinin konu alanı temel olarak sağlık sosyolojisinin alanından büyük bir farklılık göstermemektedir.

- Aynı zamanda hastalıkların nasıl dağılım gösterdiği , tedavi olanakları ve meslek üyelerine ilişkin araştırmada yapmaktadır. Bunlara dayanarak medikal sosyolojinin şu bilimleri incelediği söylenebilir; Aile , eğitim , din, ekonomi, siyasi sistemler, toplumsal kontrol , kentleşme , sosyal planlama/toplumsal değişme ve tarih.

Sağlık Sosyolojisinin gelişimini etkileyen faktörler 1.

1. Fransız Devrimi ve Endüstri Devrimi sosyolojinin gelişiminde ve özellikle sağlık-toplum ilişkisinin kurulmasında etkili olmuşlardır.

Sağlık Sosyolojisinin gelişimini etkileyen faktörler 4.

- 4. DSÖ'nün (1947) "Sağlık, sadece hastalık ve sakatlığın olmayışı değil; fiziksel, psikolojik ve sosyal yönden tam bir iyilik halidir" şeklindeki sağlık tanımı sağlığın aynı zamanda sosyal bir olgu olarak görülmesini sağlamıştır.

Sağlık Sosyolojisinin gelişimini etkileyen faktörler 2.

- 2. Hastalık ve sağlık kavramlarının içinde bulunulan toplum ile yakından ilişkili olduğu anlaşılmıştır. Hasta bireyin bir toplumun ve kültürün üyesi olması nedeniyle hastalığın algılanışı ve hastalığa tepkiler kültürel açıdan farklılaşmaktadır. Bu da *toplum-kültür-sağlık* ilişkisinin araştırılmasını gerektirmektedir.

Sağlık Sosyolojisinin gelişimini etkileyen faktörler 5.

- 5. Hastalıkların dağılımını inceleyen epidemiyoloji alanındaki gelişmeler sağlık sosyolojisinin gelişimine zemin hazırlamıştır. Salgınların başlaması-sona ermesi sürecini anlamak ve nedenlerini ortaya koymak için koruyucu çalışmalara öncelik verilmiştir. Toplumun farklı kesimlerinin tanınması gerektiren bu çalışmalar tıp-sosyoloji ilişkisinin kurulması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Sağlık Sosyolojisinin gelişimini etkileyen faktörler 3.

- 3. Doktorların hasta ve hastalığa karşı davranışlarında zamanla değişimler olmuştur. Hastayı saran sosyal atmosferin anlaşılması ve kavranılması gerektiği düşüncesi ve "Tıpta hastalık yok, hasta var" felsefesi ile hastanın sadece fiziksel rahatsızlığı yönünden değil; sosyal faktörler, aile ilişkileri, topluluk tipi vs. ile bir bütün olarak ele alınması ön plana çıkmıştır.

Sağlık Sosyolojisinin gelişimini etkileyen faktörler 6.

- 6. Hastalıkların nedenlerini ve kaynaklarını inceleyen etyoloji alanında yapılan klinik araştırmalar ve istatistikler bize hastalıkların meydana gelmesinde biyolojik yapının, virüs ve bakteri faktörlerinin ötesinde sosyo-ekonomik faktörlerin de oldukça etkili olduğunu göstermektedir. Özellikle ruhsal hastalıklar, intiharlar, kalp hastalıkları ve kanser gibi kronik hastalıkların sosyo-ekonomik ve kültürel faktörlerle yakından ilgili olduğu kabul edilmektedir.

Sağlık Sosyolojisinin gelişimini etkileyen faktörler 7.

- 7. Ölümlülük örüntüsündeki değişimler ve bunların nedenlerinin araştırılması toplumsal değişme ve sağlık ilişkisini gündeme getirmiştir. Demografik profiledeki değişimler, yaşam beklentisine ilişkin değişimler toplumsal değişme süreciyle yakından ilişkilidir.

- Günümüzde stres, yaşam biçimi, gelir, işsizlik, konut, yoksulluk gibi sosyal faktörlerin ruhsal hastalıkların ortaya çıkmasında oldukça önemli olduğu, diğer yandan ruhsal bozuklukların iyileşme sürecinde aile, sosyal bağlar, meslek vb. sosyal faktörlerin olumlu etkilerinin olduğu kabul edilmektedir.

Sağlık Sosyolojisinin gelişimini etkileyen faktörler 8.

- 8. Koruyucu tıp ve toplum sağlığı alanındaki gelişmeler sağlık sosyolojisinin gelişiminde önemli bir adımı teşkil eder. Sosyal tıp anlayışının gelişmesiyle sağlık eğitimi, evde bakım programları, hasta bireylerin topluma uyumu vb. konularda yapılan çalışmalarla sağlığın sürdürülmesi ve hastalıkların önlenmesinde önemli sonuçlar elde edilebilmektedir.

- İnsan sosyal bir varlıktır ve içinde yer aldığı toplumdan izole edilerek sağlıklı bir yaşam sürmesi beklenemez; bu nedenle uzun yıllar kapalı mekanlarda tutulan ruhsal bozukluğu olan kişiler için, günümüzde toplumdan tecrit etme yerine toplum içinde bakım görüşü önem kazanmıştır.

Sağlık Sosyolojisinin gelişimini etkileyen faktörler 9.

- 9. Sağlık sosyolojisinin ilk yandaşı Psikiyatri olmuştur. Ruhsal hastalıkların ortaya çıkmasında sosyal faktörlerin etkili olduğu anlaşılmış, bu anlayışla sosyolog ve psikiyatrislerin çok sayıda ortak çalışmaları olmuş ve çeşitli gelişmeler kaydedilmiştir.

Sağlık Sosyolojisinin Konu Alanları

- R. Straus, Sağlık Sosyolojisindeki çalışmaların iki kategoride ele alınabileceğini belirtmektedir; Tıbbın Sosyolojisi (Sociology of Medicine) ve Tıpta Sosyoloji (Sociology in Medicine).
- Tıbbın Sosyolojisi ile ilgilenen sosyologlar, genellikle sağlık örgütleri üzerinde durmakta, doktor-hasta ve hemşire-hasta ilişkileri, hastane yönetimi, tıp eğitimi, tıp mesleğine ilişkin doktor adaylarının değer ve tutumları gibi konuları inceleme alanı olarak seçmektedirler.

- Tıpta Sosyoloji ile ilgilenen sosyologlar ise bir toplumdaki sosyo-kültürel ve ekonomik yapıya bağlı olarak kişilerin sağlık ve hastalığa ilişkin tutum ve davranışlarındaki farklılıkları ortaya koymakta ve bunun nedenlerini sorgulamaktadırlar.

Sağlık Sosyolojisinin üzerinde çalıştığı alanlar 1.

- 1. Hastalıkların dağılımı ve etyolojisi
- 2. Sağlık ve hastalığa kültürel ve sosyal tepkiler
- 3. Tıbbi bakımın sosyo-kültürel yönleri
- 4. Ölümlülük
- 5. Sosyal epidemiyoloji
- 6. Tıbbi uygulamaların örgütlenmesi
- 7. İyileştirici mesleklerin sosyolojisi
- 8. Hastane sosyolojisi

- Günümüzde Tıbbın Sosyolojisi, Tıpta Sosyoloji ve Medikal Sosyoloji kavramlarının yerine Sağlık ve Hastalık Sosyolojisi kavramının yaygın olarak kullanılmaya başlandığını söylemek mümkündür.

Sağlık Sosyolojisinin üzerinde çalıştığı alanlar 2.

- 9. Toplum sağlık örgütlenmesi
- 10. Sosyal değişme ve sağlık bakımı
- 11. Sağlık bakım örgütlerinin karşılaştırılması
- 12. Tıbbi eğitim
- 13. Sağlık hizmetlerinin kullanımı
- 14. Halk sağlığı
- 15. Stres, hastalık ve başa çıkma
- 16. Değişen sosyal davranış için yeni yöntemler kullanma (edimsel koşullanma, biyo-feedback mekanizması gibi)

Sağlık Sosyolojisi;

- Sağlık-hastalık ve toplumsal yapı ilişkisi, hastalıkların sosyal, ekonomik ve kültürel nedenleri, hastalıklara karşı kişilerin tutumları, yoksulluk, işsizlik, boşanma ve ölüm gibi sosyal olguların sağlık ve hastalığa etkileri ile çevre, içerisinde yaşanılan konut, aile biçimi ve meslek gibi faktörlerin sağlık ve hastalık üzerindeki rolünü incelemektedir.
- Bu incelemeler sağlığı tıbbi boyutunun yanı sıra en az onun kadar önemli olan bir de sosyal boyutunun olduğunu ortaya koymaktadır.

Sağlık Sosyolojisinin üzerinde çalıştığı alanlar 3.

- 17. Sosyal ve toplumsal psikiyatri
- 18. Yasal ve etik konular
- 19. Tıbbi ekonominin sosyal yönleri
- 20. Tıbbi bakım sürecinde karşılaşılan davranış problemleri
- 21. Yarı profesyoneller
- 22. Siyaset ve sağlık politikaları

Hastalık kavramı

- Çağdaş dönüşümler sonucu sağlık kavramına göre önemini yitirirken; hastalıkların tedavisinden çok hastalanmadan önce bireyleri koruma ve sağlığın sürdürülmesi ön plana çıkmıştır.
- Akut hastalıklardan çok süreğen hastalıkların önemli bir sağlık sorunu olduğu günümüz toplumlarında, bu hastalıklarla yaşayan bireyler için izlem, bakım kalitesi, yaşam kalitesi gibi kavramlar sıkça kullanılmaya başlamıştır. Aynı zamanda bu dönüşüm, sağlık hastalık olgusunda devamlılığı ve bozulmayı etkileyen etmenler üzerinde yoğunlaşmaya yol açmıştır.

Sağlık ve Tıpta Çağdaş Dönüşümler

Geleneksel Görüş	Çağdaş Görüş
Hasta	Birey
Hastalık	Sağlık
Hastane	Topluluk
Akut	Kronik
Bakım	Koruma
Müdahale	Gözetim
Tedavi	Bakım

- Günümüzde hastalık nedenleri değişmekte ve çoğunluğu da önlenabilir gözükmektedir. Artık sigara kullanımı, stres gibi yaşam biçimi faktörleri bireysel düzeyde; gelir, işsizlik, konut ve yoksulluk ise yapısal düzeyde önemli sağlık belirleyicileri olarak kabul edilmektedir. Böylece sosyoloji ve tıp, hastalık ve rahatsızlık yerine sağlık üzerinde odaklanmaktadır.